Rapporten All-Archeo bvba 937

Archeologienota
Grobbendonk – Dobbelhoefweg

David Vanhee, Diego Gyesbreghs en Ruth Ferket

Bornem
2019

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: David Vanhee, Diego Gyesbreghs en Ruth Ferket

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 Bornem

Wettelijk depot nummer
D/2019/12.807/154

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1 Inleiding 4
2 Verslag resultaten bureauonderzoek 5
2.1 Administratieve gegevens 5
2.2 Archeologische voorkennis 6
2.3 Onderzoeksopdracht 9
2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden 9
2.3.2 Beschrijving geplande werken 9
2.3.3 Werkwijze 12
2.4 Assessmentrapport 12
2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied 12
2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied 19
2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader 24
2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese 28
2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek 29
3 Samenvatting 30
4 Bibliografie 31
4.1 Publicaties 31
4.2 Websites 31
5 Bijlagen 32
5.1 Archeologische periodes 32

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,[1] zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.[2]

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

[1] https://geo.onroerenderfgoed.be
[2] https://geo.onroerenderfgoed.be

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2019J272

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Grobbendonk, Grobbendonk, Dobbelhoefweg, Eisterlee

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 175020, 208921
- 175040, 208881
- 174970 208851
- 174977 208910

Kadastraal plan:

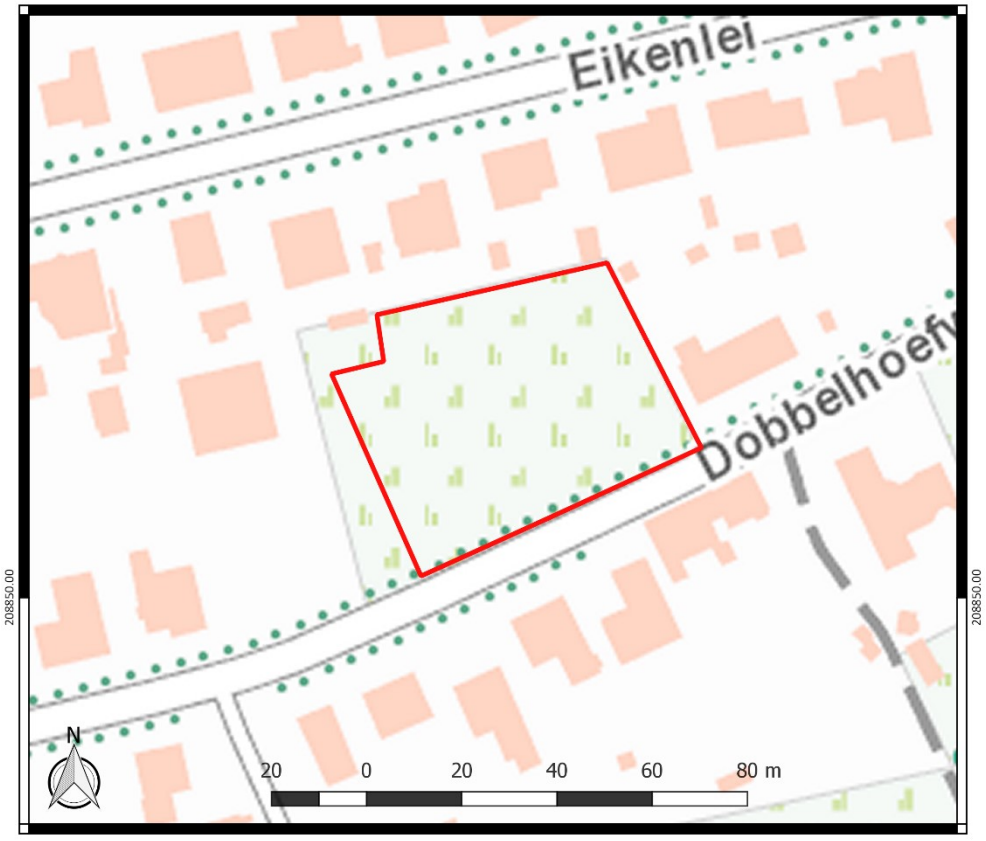

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Grobbendonk, Afdeling 1, sectie B, nummer 130h (partim)

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 3042 m²

Topografische kaart:

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (https://www.dov.vlaanderen.be)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 28/10/2019 – 30/10/2018

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, metaaltijden, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland

Verstoorde zones: er zijn geen gekende verstoorde zones.

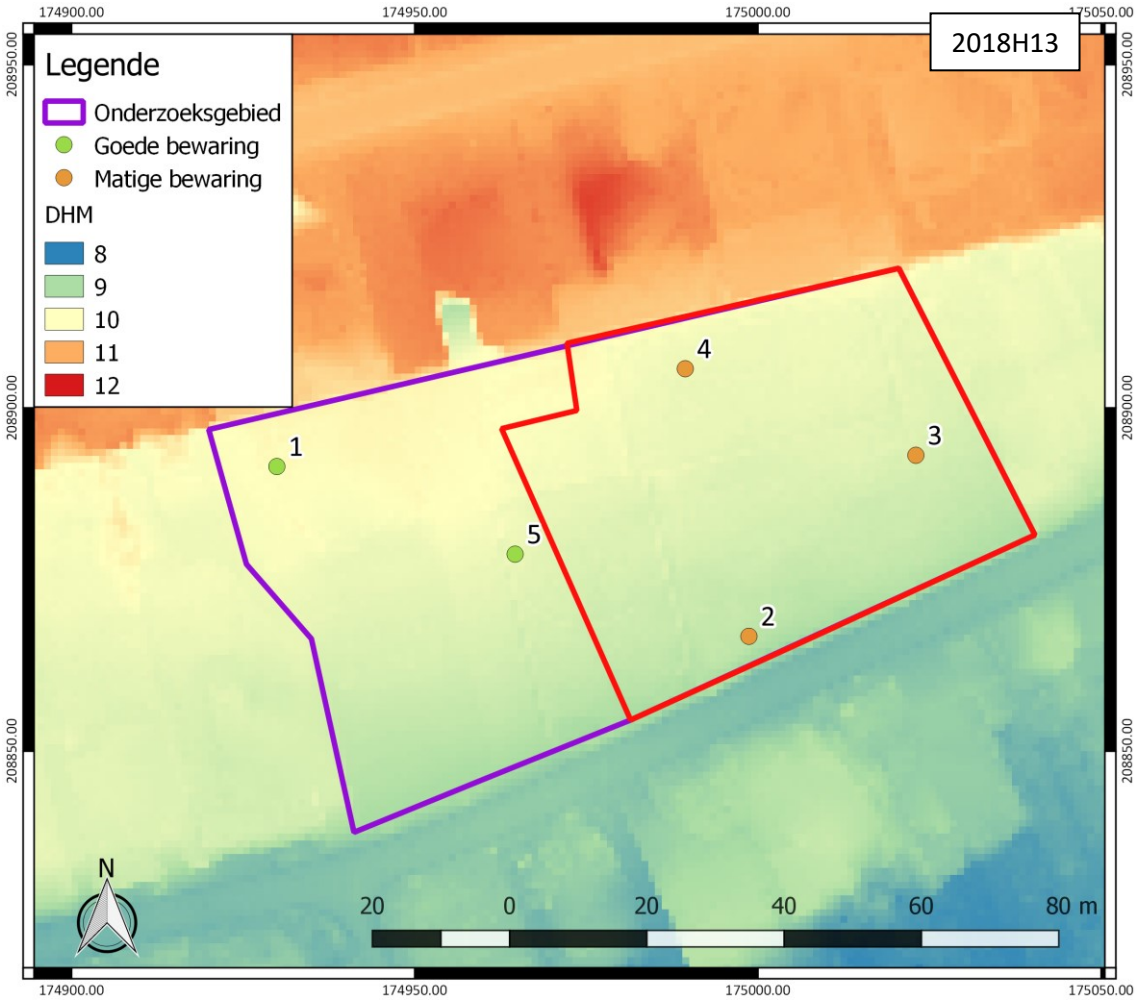
2.2 Archeologische voorkennis

In het kader van een eerdere verkavelingsaanvraag werd voor dit onderzoeksgebied een archeologienota (projectcode 2018H13 - ID 8797) opgemaakt. Deze nota toonde aan dat het onderzoeksgebied, dat groter was dan het huidige, archeologisch potentieel kent op basis van gekende archeologische waarden in de omgeving en door een erg gunstige landschappelijke ligging. De aanwezigheid van een dikke antropogene humus A horizont wijst verder ook op een mogelijk goed bewaard bodemarchief. Omdat waardevolle archeologische resten uit de steentijd tot de middeleeuwen aanwezig konden zijn, is een landschappelijk bodemonderzoek d.m.v. boringen uitgevoerd.[3]

[3] Gyesbreghs/Ferket/Reyns 2018, 28

Op het terrein werden vijf manuele boringen uitgevoerd met een Edelmanboor (diameter van 7 cm), volgens een verspringend driehoeksgrid van 30 x 40 m. Er werd geboord totdat het boorprofiel alle aardkundige eenheden omvatte waarin archeologische resten in stratigrafisch primaire positie kunnen voorkomen, die relevant zijn voor de vraagstellingen van het onderzoek.[4]

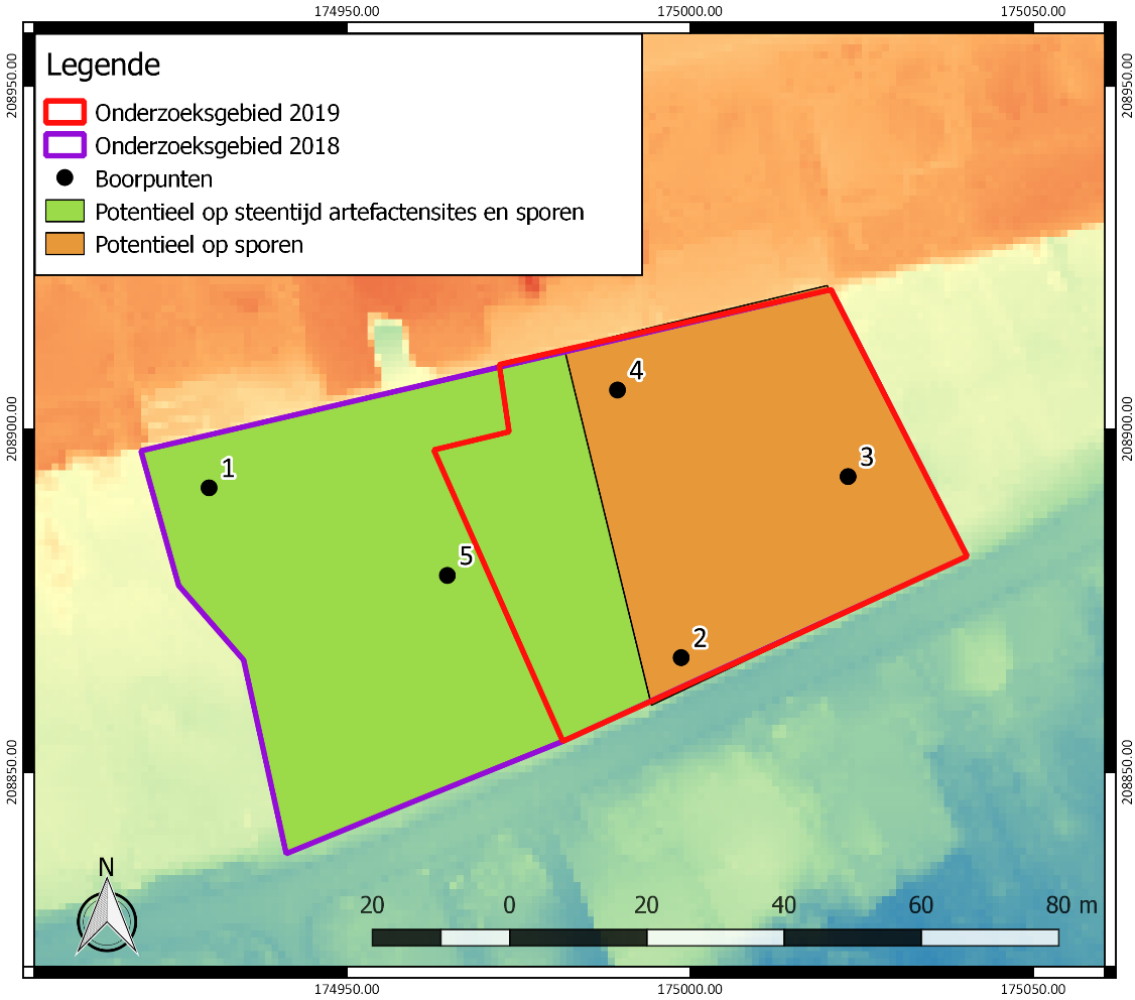
Uit het booronderzoek (Figuur 3) werd duidelijk dat de bodemopbouw in het westen van het terrein (boringen 1 en 5) verschilt van dat in het oosten (boringen 2, 3 en 4). Bij de boringen 1 en 5 werden resten gevonden van een paleobodem, in de vorm van een B-horizont met een redelijke dikte. Dit wijst op een goede bewaring van de natuurlijke aardkundige eenheden. In boringen 2, 3 en 4 in het oosten van het terrein, werden geen resten van een paleobodem vastgesteld. Hier is er eerder een matige bewaring van de natuurlijke aardkundige eenheden. Hieruit is geconcludeerd dat er in het westen van het terrein sprake is van potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite. De kans dat een goed bewaarde steentijd artefactensite aanwezig is in het oosten van het onderzoeksgebied is klein. De vastgestelde bewaring van de natuurlijke aardkundige eenheden is voor het volledige onderzoeksgebied wel voldoende goed om nog relevante archeologische sporen op het terrein mogelijk te maken.[5]

Figuur 3: Overzichtsplan van de bewaring van de vastgestelde natuurlijke aardkundige eenheden, ten opzichte van het plangebied uit 2018 (paars) en dat uit 2019 (rood), op het DTM Vlaanderen II 1 m

[4] Gyesbreghs/Ferket/Reyns 2018, 29
[5] Gyesbreghs/Ferket/Reyns 2018, 35

De resultaten van het booronderzoek laten toe de archeologische verwachtingen voor het terrein scherp te stellen. Door de aanwezigheid van een paleobodem in het westen van het terrein verhoogt het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite. Om dit verder te onderzoeken, is bijkomend booronderzoek in functie van steentijd artefactensites aangewezen (Figuur 4), te beginnen met een verkennend archeologisch booronderzoek. Daarnaast is de vastgestelde bewaring over het volledige terrein voldoende goed om nog relevante archeologische sporen te kunnen aantreffen. Om na te gaan of relevante archeologische sporen aanwezig zijn op het terrein, is de uitvoering van een proefsleuvenonderzoek nodig binnen het volledige onderzoeksgebied. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.[6]

Figuur 4: Synthesekaart met aanduiding van het archeologisch potentieel, ten opzichte van het plangebied uit 2018 (paars) en dat uit 2019 (rood), weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

[6] Gyesbreghs/Ferket/Reyns 2018, 36-37

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

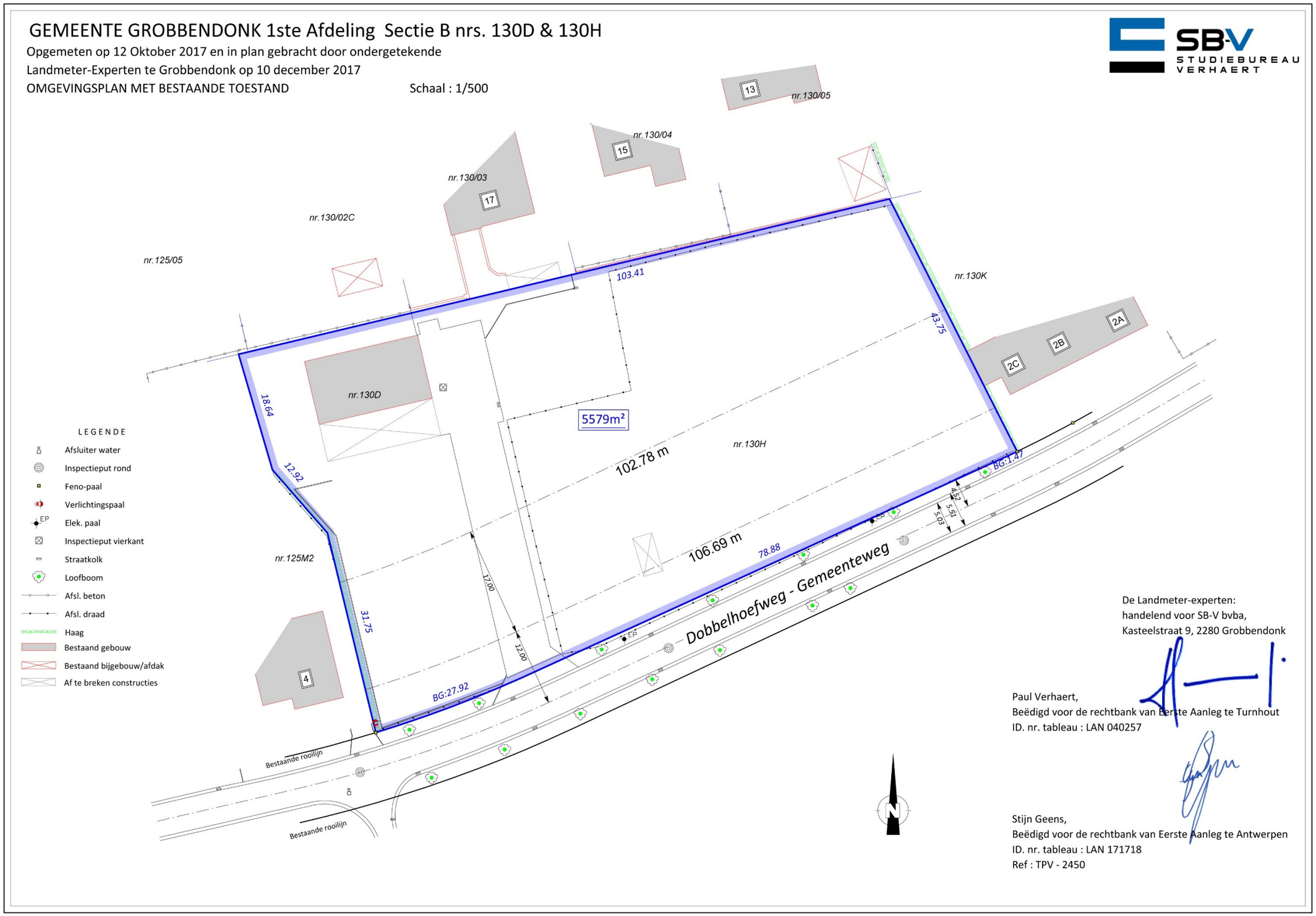
Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

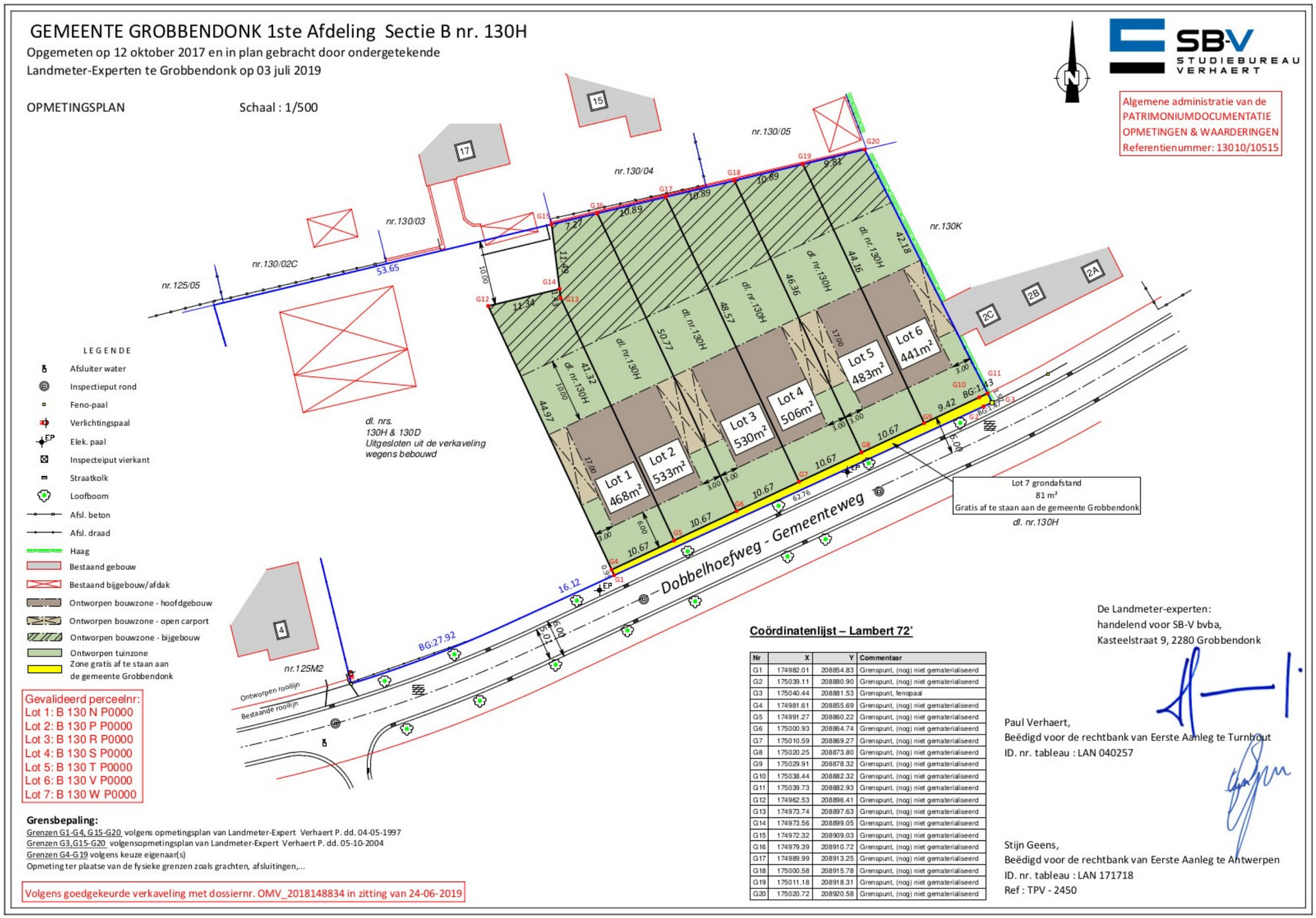
Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein zal een verkaveling gerealiseerd worden, bestaande uit zes loten voor eengezinswoningen (Figuur 6). De woningen worden voorzien in het zuiden van het terrein, langs de Dobbelhoefweg. Elke woning zal geflankeerd worden door een open carport. De ontworpen rooilijn langs de Dobbelhoefweg bevindt zich noordelijker dan de bestaande rooilijn. De tussenliggende zone (lot 7, 81 m²), wordt afgestaan aan de gemeente Grobbendonk en wordt openbaar domein. De zone tussen de rooilijn en de woningen in het zuiden en het centrale deel van het terrein wordt als tuinzone ingevuld. Het ontwerp voorziet in het noorden een zone voor bijgebouwen.

Figuur 5: Omgevingsplan bestaande toestand (Studiebureau Verhaert)

Nr	X	Y	Commentaar
G1	174982.01	208854.83	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G2	175039.11	208880.90	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G3	175040.44	208881.53	Grenspunt, fenopaal
G4	174981.61	208855.69	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G5	174991.27	208860.22	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G6	175000.93	208864.74	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G7	175010.59	208869.27	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G8	175020.25	208873.80	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G9	175029.91	208878.32	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G10	175038.44	208882.32	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G11	175039.73	208882.93	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G12	174962.53	208896.41	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G13	174973.74	208897.63	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G14	174973.56	208899.05	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G15	174972.32	208909.03	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G16	174979.39	208910.72	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G17	174989.99	208913.25	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G18	175000.58	208915.78	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G19	175011.18	208918.31	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd
G20	175020.72	208920.58	Grenspunt, (nog) niet gematerialiseerd

Figuur 6: Verkavelingsontwerp (Studiebureau Verhaert)

De aanleg van woningen, bijgebouwen en omgevingsaanleg betekent vermoedelijk een verstoring van ca. 80 cm diepte. De woningen mogen echter onderkelderd worden. Dit betekent plaatselijk een grotere verstoringsdiepte. De locatie van bijvoorbeeld vorstranden, regenwaterputten en huisaansluitingen, die de verstoringsdiepte van de eengezinswoningen overschrijden, ligt in het kader van de verkaveling nog niet vast.

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is gegeorefereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Vandermaelenkaart (1846-1854) worden drie momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

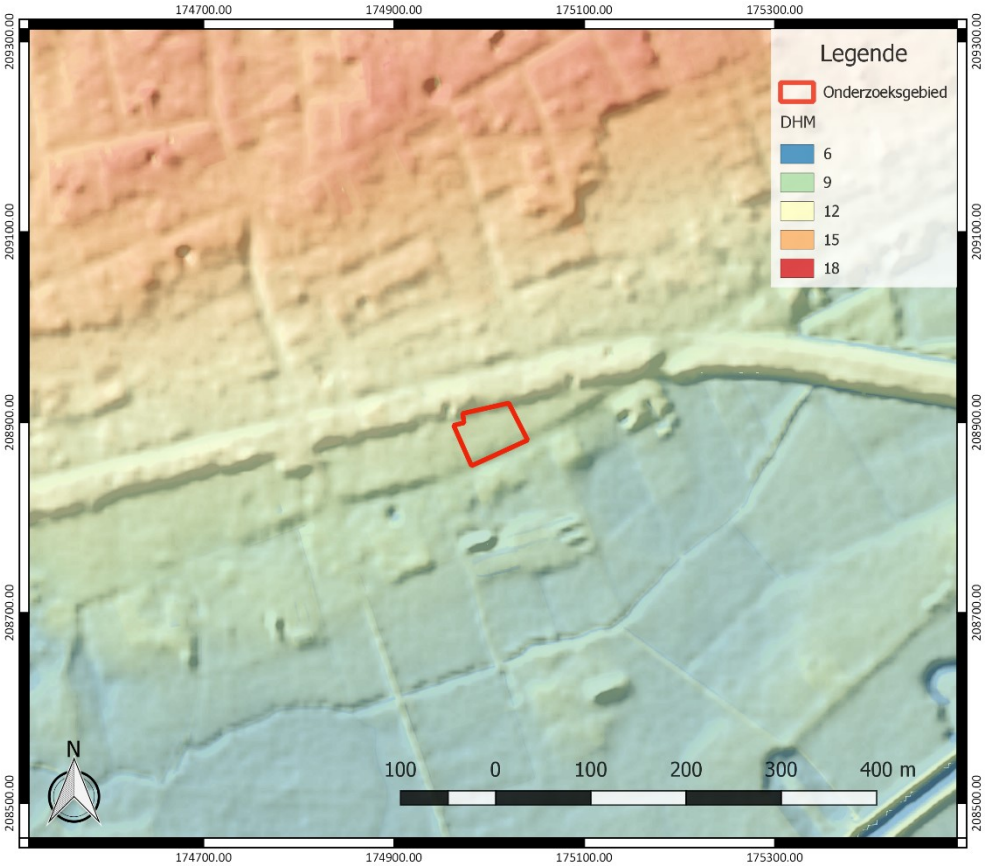
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

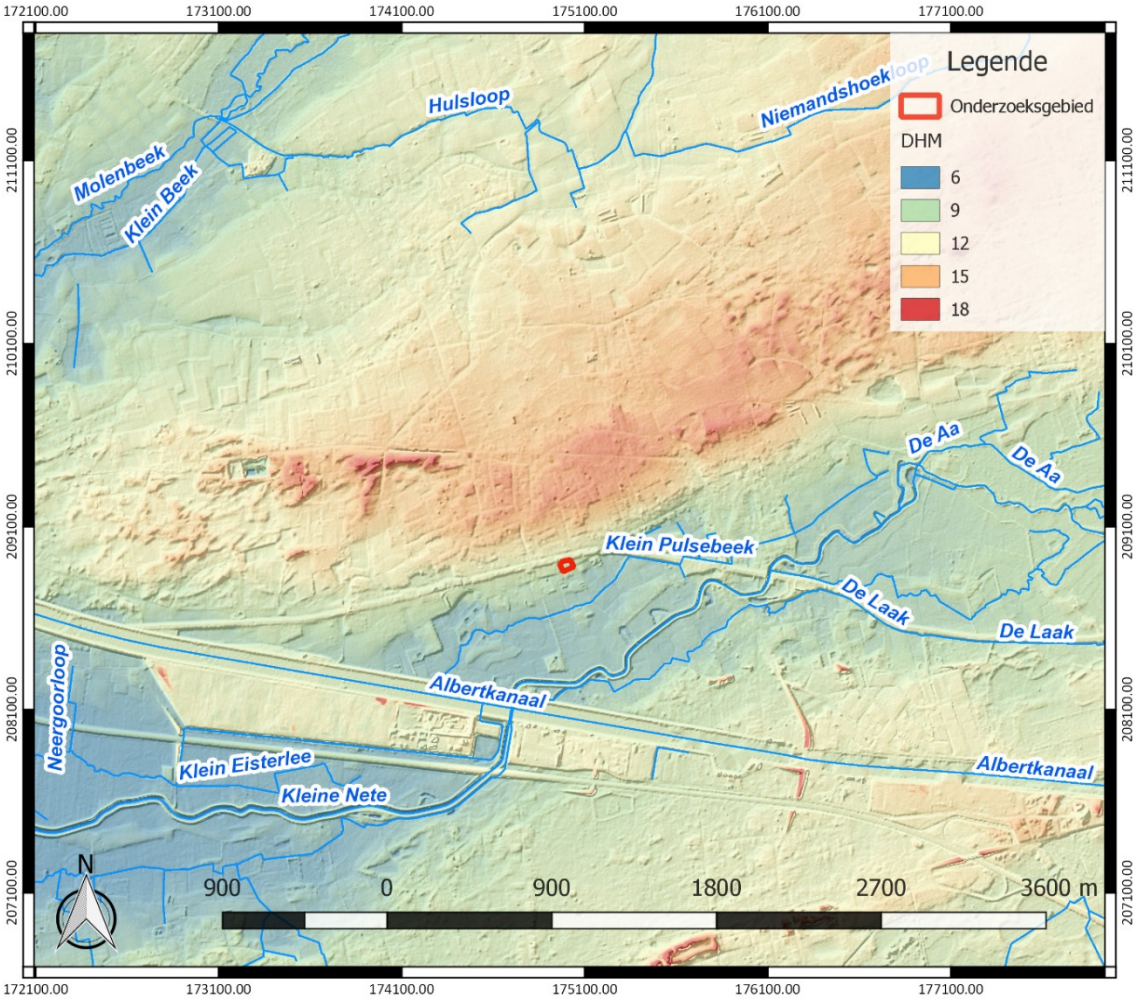
Het onderzoeksgebied is gelegen ten westen van het centrum van Grobbendonk, tussen de Eikenlei in het noorden, de Dobbelhoefweg in het zuiden en de Rooiaarde in het westen (Figuur 7). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden. Hydrografisch behoort het tot het Netebekken. Ten zuidoosten stroomt de Klein Pulsebeek. Verder ten zuidoosten en ten zuiden zijn de Kleine Nete en haar bijlopen gesitueerd. Ten zuiden bevindt zich ook het Albertkanaal. Op een grotere afstand ten noordwesten en ten noorden treffen we de Molenbeek, de Klein Beek, de Hulsloop en de Niemandshoekloop aan (Figuur 9).

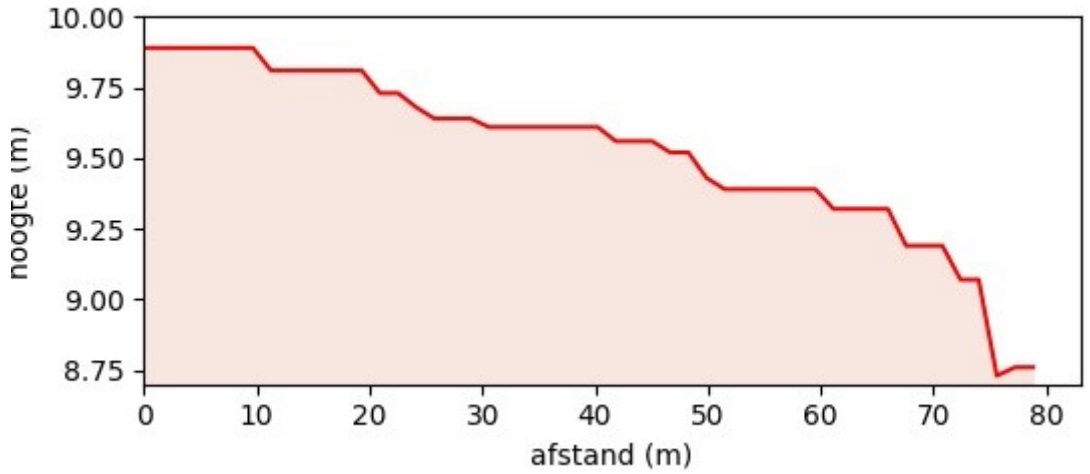
Figuur 7: Luchtfoto met aanduiding van het onderzoeksgebied (https://www.geopunt.be/kaart)

Figuur 8: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

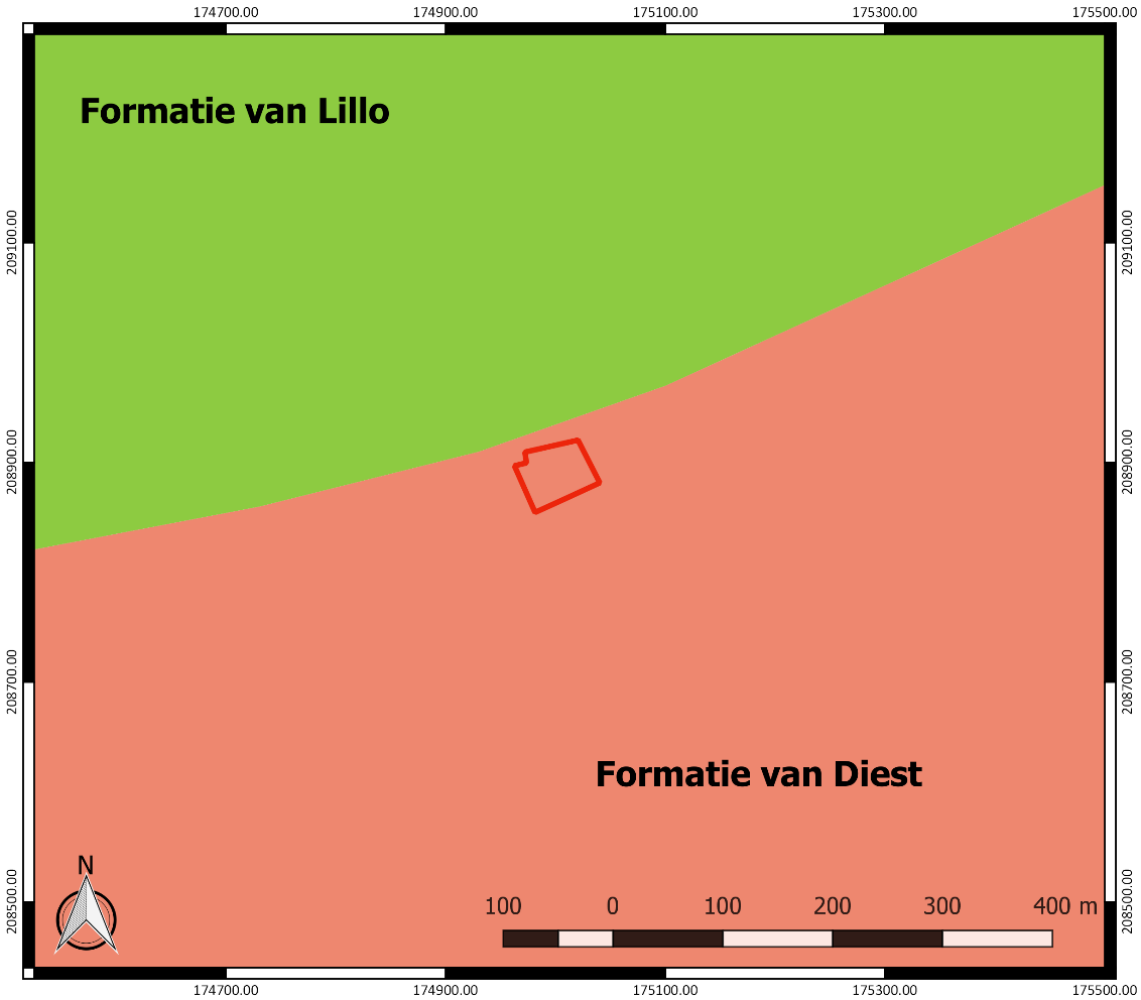

Figuur 9: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (https://www.geopunt.be/kaart)

Figuur 10: Hoogteverloop van noordwest naar zuidoost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch behoort het onderzoeksgebied tot een laaggelegen gebied: de depressie van de *Schijns-Nete*, waar de topografie beneden de 20 m gelegen is. Geografisch hoort het gebied bij het zuidwestelijke deel van de Kempen in Laag-België.[7] Het onderzoeksgebied bevindt zich in de vallei van de Kleine Nete en de Klein Pulsebeek, aan de voet van de zuidelijke helling van een noordoost-zuidwest georiënteerde zandrug (Figuur 8). Het terrein kent een hoogte van 8,7 tot 10,1 m TAW (Figuur 10) en helt af in zuidelijke en in zuidoostelijke richting.

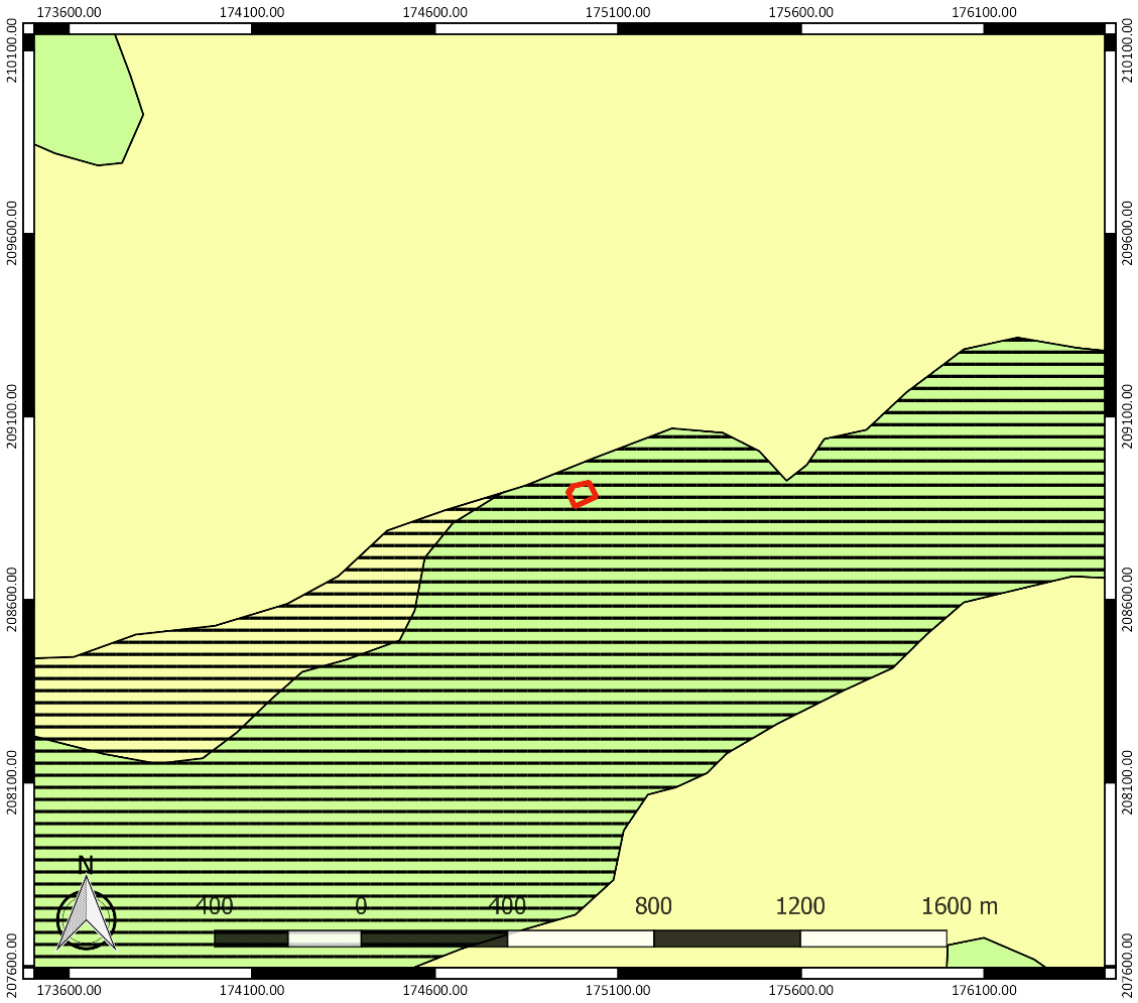

Figuur 11: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

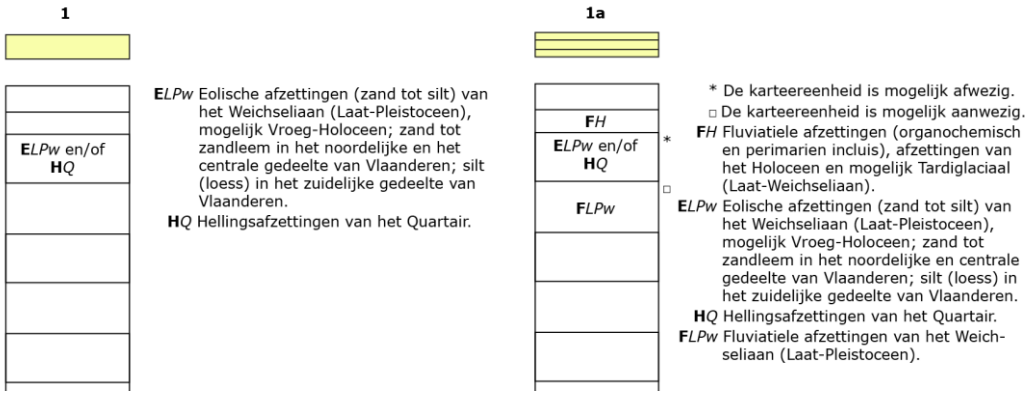
De tertiaire ondergrond (Figuur 11) bestaat uit de Formatie van Diest. Deze wordt gekenmerkt door groen tot bruin zand, dat heterogeen en glauconietrijk is, een schuine gelaagdheid kent en meerdere grindlagen, (ijzer)zandsteenbanken en kleirijke en micarijke horizonten bevat. Ten noordwesten bevindt zich de Formatie van Lillo. Deze bestaat uit groen tot grijsbruin fijn zand, dat weinig glauconiethoudend is en schelpen aan de basis bevat.[8]

[7] Goolaerts/Beerten 2006, 2
[8] www.geopunt.be/kaart

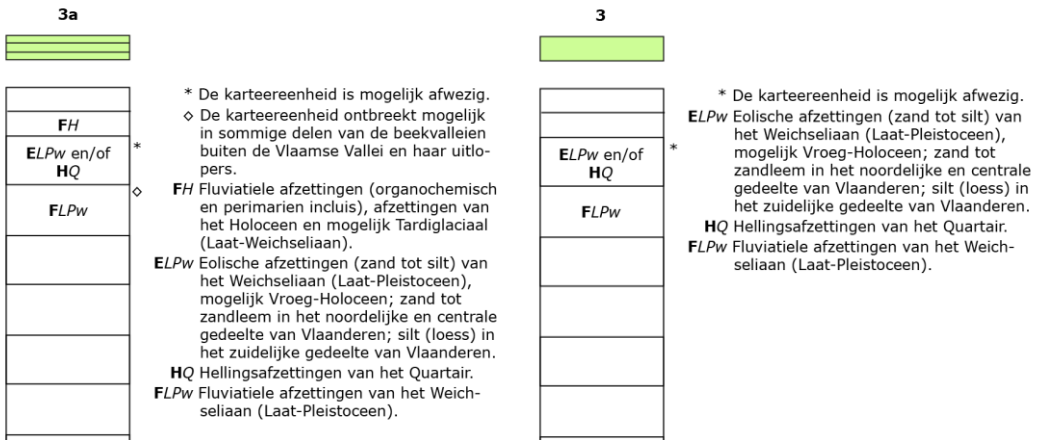
De quartairgeologische kaart (Figuur 12) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Tevens worden er oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en jongere fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) aangegeven. Deze afzettingen zijn op de kaart gearceerd weergegeven en volgen het verloop van de vallei van de Kleine Nete en haar bijlopen.[9]

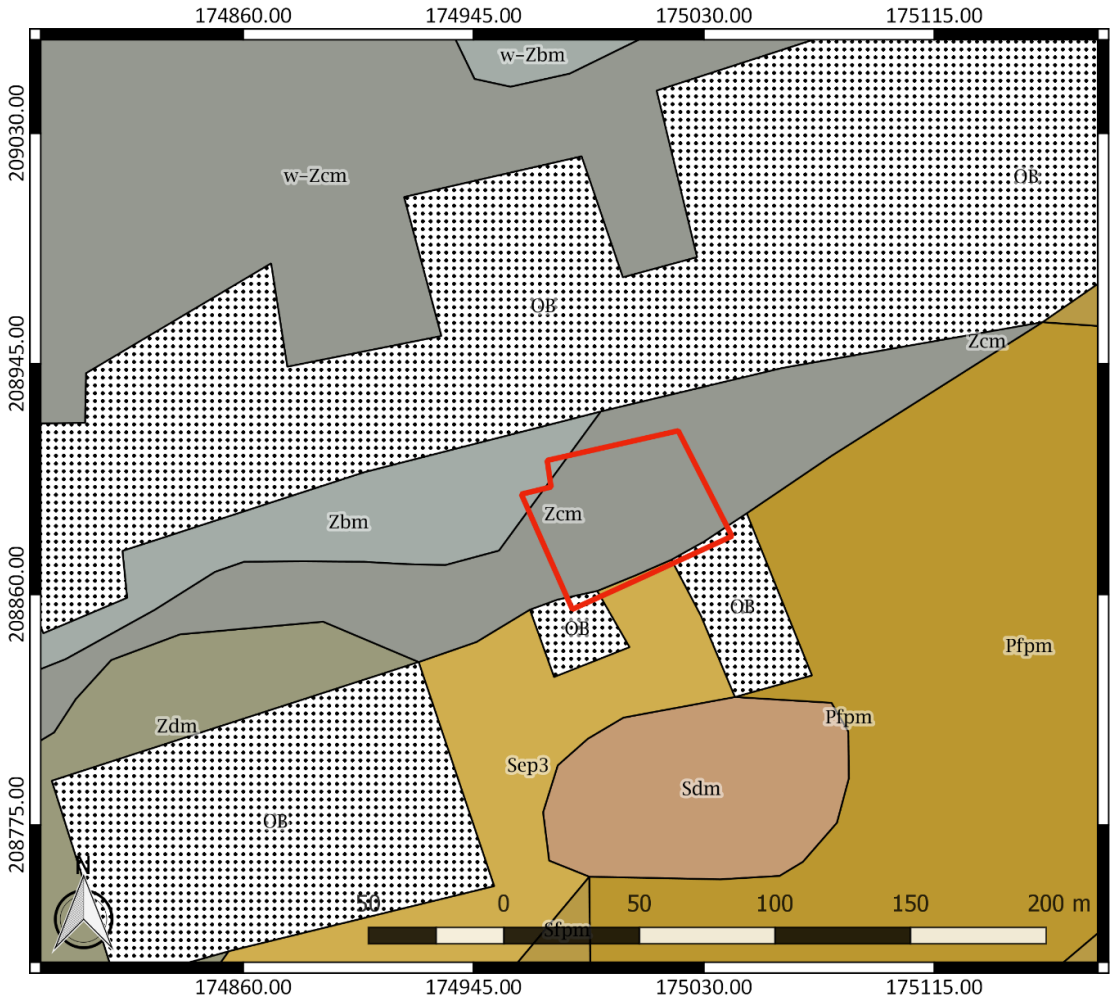
Figuur 12: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

[9] www.geopunt.be/kaart

Figuur 13: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

Figuur 14: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 14) toont dat in het noordwesten van het onderzoeksgebied een droge (Zbm) en centraal binnen het onderzoeksgebied een matig droge (Zcm) zandbodem met een dikke antropogene humus A horizont te verwachten is. In het uiterste zuiden en zuidoosten treffen we

bebouwde zones (OB) en een natte lemig zandbodem zonder profiel aan, met een dikke humeuze bovengrond van 40 à 60 cm (Sep3).[10]

De aanwezigheid van een dikke antropogene humus A horizont wijst mogelijk op een goed bewaard bodemarchief. De antropogene horizont is waarschijnlijk een plaggenbodem. Dit is het restant van een systeem van bemesting, waarbij mest uit de potstal vermengd met plaggen op de akkers werd gebracht. De algemene toepassing van plaggenbemesting in de Antwerpse Kempen is te situeren vanaf het begin van de 13de eeuw en werd toegepast tot aan de industrialisering van de landbouw. De meeste plaggenbodems lijken pas vanaf de 14de of 15de eeuw gevormd. Plaggenbodems kunnen relatief dik zijn en bijgevolg een conserverende werking hebben voor het onderliggende bodemarchief, dat bij ondiepe ingrepen en landbouwvoering niet meer geraakt wordt.[11]

Op de bodemgebruikskaart is het onderzoeksgebied ingenomen door gras en struiken (Figuur 15). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 7).

Figuur 15: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

[10] Baeyens 1971, 67

[11] Bastiaens 1994, 83-86; van Doesburg *et al.* 2007, 150

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Tijdens de middeleeuwen behoorde de heerlijkheid Grobbendonk tot de meierij Zandhoven in het markgraafschap Antwerpen. Tot de 18de eeuw werd de gemeente vermeld met de benaming "Ouden", "Uden" of "Ouwen". Vermoedelijk slaat deze benaming op een oude nederzetting aan een bos of een woud. Deze oorspronkelijke nederzetting bevond zich in het huidige gehucht Boshoven, in het noorden van de gemeente.[12]

De eerste stenen kerk van "Ouwen" (in Romaanse stijl) werd opgericht aan het Kerkeveld tijdens de 11de-12de eeuw. Eerder bevond zich hier een Gallo-Romeinse *vicus*, waarvan de inmiddels vervallen gebouwen een nieuwe functie kregen als steengroeve. Dat dit kerkje op de plaats van vroegere houten kerkjes gesitueerd is, die opklimmen tot het einde van de 8ste of het begin van de 9de eeuw, en boven een Merovingisch grafveld ligt, getuigt van een continue bewoning.[13]

De benaming Grobbendonk werd pas vanaf de 17de eeuw gebruikt. *Grobbe* betekent water of gracht en een donk is een zandige verhevenheid in een moeras of een landtong, omgeven door water. Op landschappelijk vlak was het middeleeuwse Ouwen zeer verschillend van het hedendaagse Grobbendonk. Ongeveer de helft van het grondgebied maakte deel uit van een heidelandschap. Ten zuiden van de Kleine Nete bestond twee derde van het gebied uit heide en moeras. Langs de Nete waren natuurlijke graslanden gesitueerd.[14]

[12] Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Grobbendonk [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121664 (geraadpleegd op 10 juli 2018)
[13] De Boe 1977, 53
[14]Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Grobbendonk [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121664 (geraadpleegd op 10 juli 2018)

Figuur 16: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

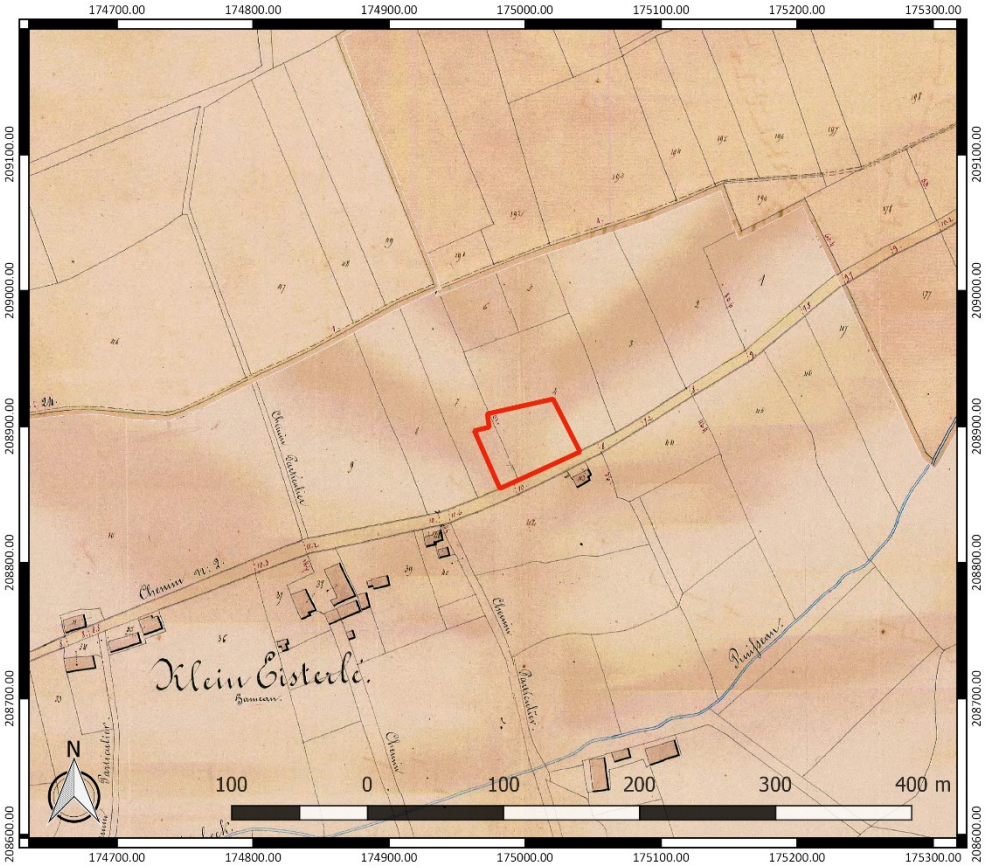
Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied in gebruik is als akkerland (Figuur 16-Figuur 17). In het zuiden van het terrein bevindt zich een bomenrij die de historische voorloper van de Dobbelhoefweg flankeert. Het onderzoeksgebied bevindt zich ten westen van de historische dorpskern van Grobbendonk, op enige afstand ervan. Ten zuiden bevinden zich graslanden en is de Kleine Nete te bemerken. Ten zuidwesten zijn enkele gebouwen gesitueerd.

Figuur 17: Detail Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is het onderzoeksgebied nog steeds onbebouwd. Vermoedelijk was het nog altijd in gebruik als akkerland (Figuur 18). Het terrein bevindt zich ter hoogte van een gehucht met de naam “Klein Eisterlé”. Op de Vandermaelenkaart (1846-1854) en een topografische kaart uit 1929-1936 bevindt het onderzoeksgebied zich juist ten zuiden van een kanaal (Figuur 19-Figuur 20). Het gaat om het Kempisch Kanaal, waarvan de aanleg in 1843 gestart werd. In 1942 werd het gedempt.[15] Ten zuidwesten is de Dobbelhoef weergegeven, waarvan de straatnaam afgeleid is.

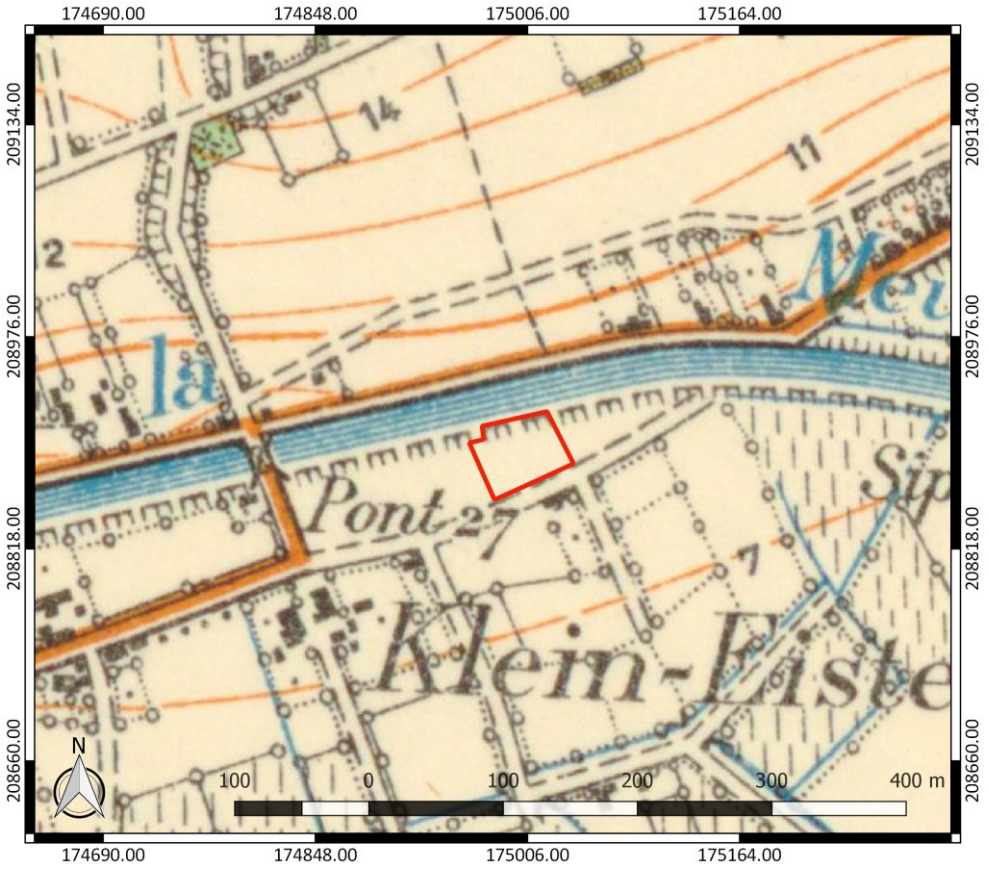
[15] Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Grobbendonk [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121664 (geraadpleegd op 10 juli 2018)

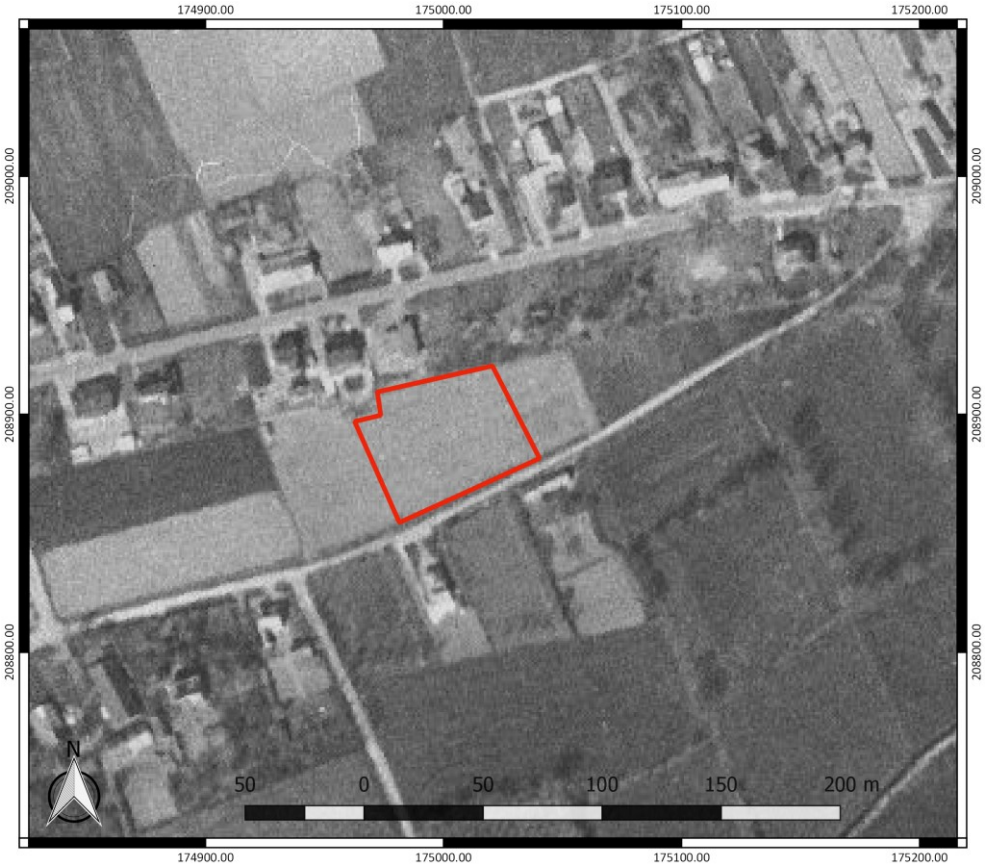
Figuur 18: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 19: Vandermaelenkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 20: Topografische kaart uit 1929-1936 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 21: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 22: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 21) toont de situatie na het dempen van het kanaal. Het onderzoeksgebied was nog steeds in gebruik als akkerland. Verder toont deze luchtfoto een uitbreiding van de bebouwing in de omgeving van het terrein, met name ten noorden ervan. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 22) toont voor het eerst bebouwing in het noordwesten van het onderzoeksgebied. Ook in de omgeving is de bebouwing verder toegenomen. Het beeld van het onderzoeksgebied komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto. Daarop is ook te zien dat de omgeving verder verkaveld is en dat er bijgebouwen zijn opgetrokken in het noorden en zuiden van het terrein (Figuur 7).

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

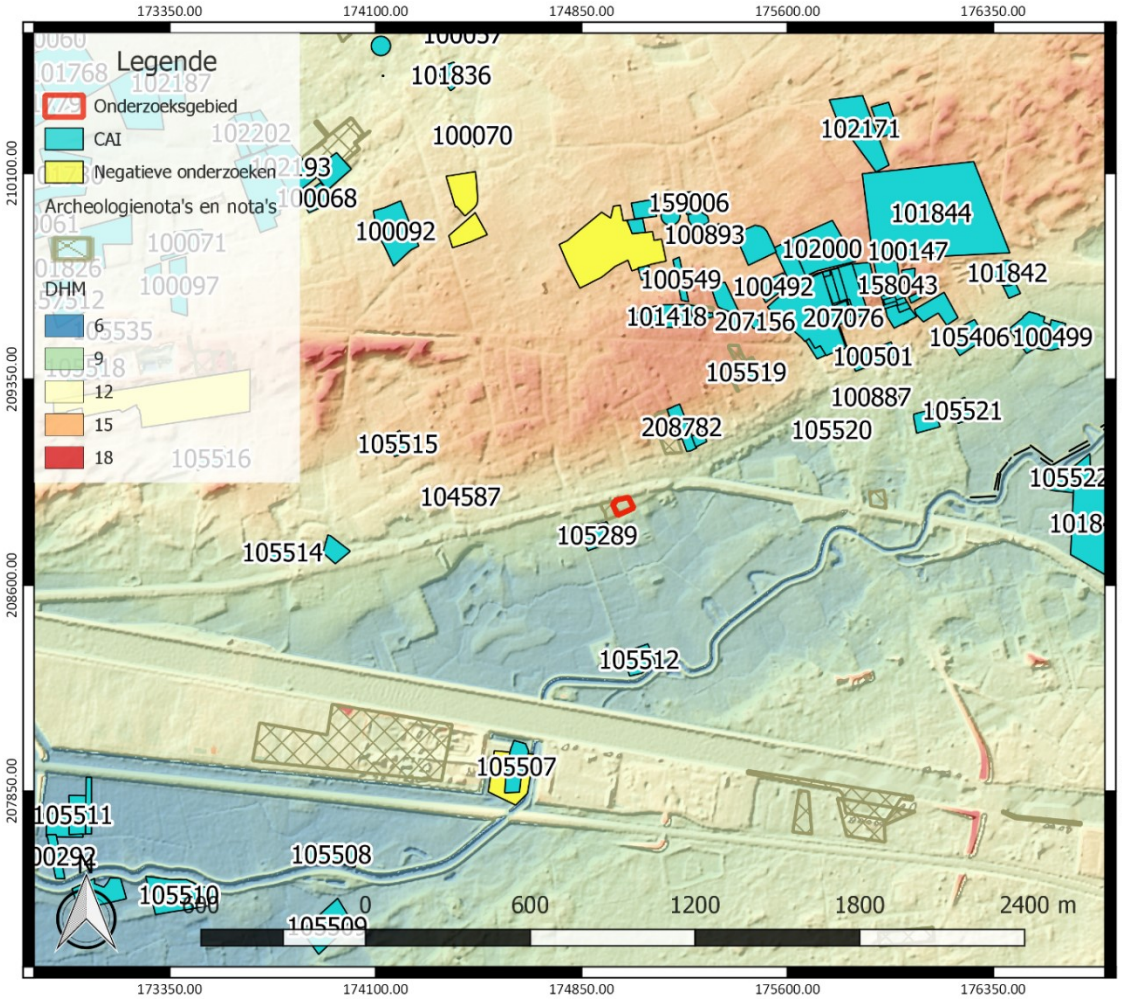
De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 23). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Net ten zuidwesten van het onderzoeksgebied bevindt zich de Hoeve Eisterlee (CAI ID 105289), die teruggaat tot de late middeleeuwen. De hoeve is ook gekend als “Karthuizers-”, “Sartoisen-” en “Dobbelhoeve”. De oudste vermelding dateert van de eerste helft van de 13de eeuw. De hoeve zou eigendom geweest zijn van de kasteelheren van Grobbendonk. Later kwam ze in het bezit van de

kartuizers van Lier, tot ze tijdens de Franse Revolutie verkocht werd. Circa 1899 werd de hoeve omgebouwd tot een hof van plaisantie.[16]

Ten noordoosten van het onderzoeksgebied, op de flank van de zandrug, kwamen oudere resten aan het licht. Ter hoogte van het Bovenpad (CAI ID 208782) werden bij een proefsleuvenonderzoek twee spiekers en een aantal paalsporen uit de ijzertijd gevonden. Ten oosten van deze locatie ligt de vindplaats Kretbosveld 1 (CAI ID 105513), waar aardewerk uit de Romeinse tijd werd aangetroffen.[17]

Ten noordwesten van het onderzoeksterrein, in de Waterwinningsstraat 44 (CAI ID 104587), werden grondsporen van onbepaalde datering gevonden. Het gaat om zes paalgaten, een greppel en een kuil. Er kwamen ook enkele scherven aardewerk tevoorschijn.[18]

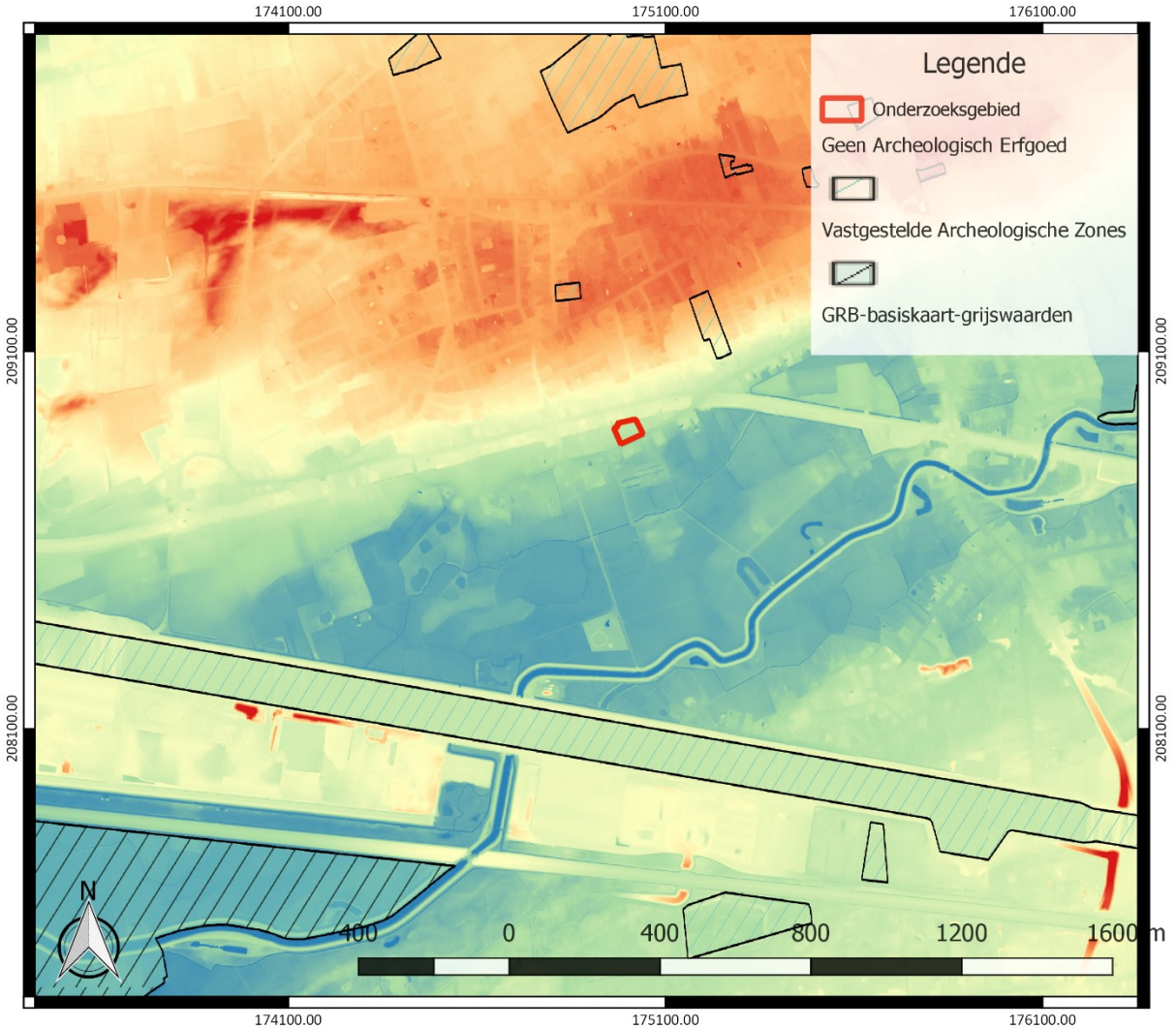
Figuur 23: Overzichtskaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (https://geo.onroerenderfgoed.be/), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

[16] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105289, Hoeve Eisterlee (geraadpleegd op 11 juli 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Hofke van Eisterlee [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/46964 (geraadpleegd op 11 juli 2018)

[17] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 208782, Bovenpad (geraadpleegd op 11 juli 2018). Zie ook: Cléda/ Bruggeman 2015; Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105513, Kretbosveld 1 (geraadpleegd op 11 juli 2018)

[18] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 104587, Waterwinningsstraat 44 (geraadpleegd op 11 juli 2018)

In de ruimere omgeving werden de oudste resten aangetroffen op de locatie Beverdonk 1 (CAI ID 105507). Het betreft een losse vondst van lithisch materiaal uit de steentijd.[19] Er kwamen verder ook resten uit de metaaltijden tevoorschijn. Wat verder naar het zuiden, in de alluviale vlakte van de Kleine Nete is de vastgestelde archeologische zone "Prehistorisch sitecomplex in alluviale context van Nijlen-Varenheuvel-Abroek" (Figuur 24) vastgesteld (ID: 302889). Deze is gelegen in de alluviale vlakte van de Kleine Nete, een zone met verschillende hoger gelegen donken. Het gebied wordt gekenmerkt door een groot aantal sites uit de steentijd, met name het finaalpaleolithicum, het mesolithicum en het neolithicum. Er zijn ook vondsten uit de bronstijd aangetroffen. Het gaat vooral om vondsten van lithisch materiaal aangetroffen bij veldkartering. Via een evaluerende opgraving werd eveneens vastgesteld dat er zich archeologische sites bevinden in afgedekte paleobodems.[20]

Figuur 24: Overzichtskaart met de vastgestelde archeologische zone en aanduiding van het onderzoeksgebied (https://geo.onroerenderfgoed.be/), weergegeven op het DTM Vlaanderen 1 m en de Hillshade DHM 5 m

In de Schransstraat 30 (CAI ID 100149 [ten oosten van CAI ID 100887]) zijn een aantal potten uit de metaaltijden ontdekt. In één van de potten werden crematieresten gevonden, waardoor ze als grafurnen geïnterpreteerd worden.[21]

[19] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105507, Beverdonk 1 (geraadpleegd op 11 juli 2018)
[20] https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/302889 (geraadpleegd op 29 oktober 2019)
[21] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100149, Schransstraat 30 (geraadpleegd op 11 juli 2018)

Op enkele andere locaties werden vondsten uit verschillende perioden gevonden. De vindplaats Melkerijstraat I (CAI ID 100887) leverde een gracht en enkele scherven uit de ijzertijd op. Mogelijk dateren ook twee greppeltjes uit de ijzertijd. Verder waren hier resten uit de midden-Romeinse tijd aanwezig, die globaal tussen de tweede helft van de 2de eeuw en het begin van de 3de eeuw gedateerd worden. Het gaat om paalkuilen, kuilen, greppels en grachten. Ook werd minstens één waterput uit deze periode gevonden. Een mogelijk tweede waterput kon slechts deels opgegraven worden en is daarom niet met zekerheid te determineren als waterput. Ook werd er mogelijk een aanlegtrechter van een derde, nooit voltooide waterput uit de midden-Romeinse tijd gevonden. Voorts werden er nog kuilen en een perceelgracht uit de late middeleeuwen vastgesteld. Een andere locatie met resten uit verschillende periodes is locatie CAI ID 207144 (ten noorden van CAI ID 105522). Hier werden scherven uit de metaaltijden, greppels uit de nieuwe tijd en sporen van ijzerwinning uit de 19de eeuw (nieuwste tijd) ontdekt.[22]

In de omgeving van Grobbendonk zijn meermaals veldprospectievondsten gedaan, waarbij aardewerk uit de Romeinse tijd werd gevonden. Het gaat om de volgende locaties: CAI ID 105512, CAI ID 105520, CAI ID 105521, CAI ID 105514 (ten westen van CAI ID 105291) en CAI ID 105522. Ter hoogte van CAI ID 105514, CAI ID 105522 en CAI ID 100499 werd ook middeleeuws aardewerk verzameld.[23] De vondst van aardewerk uit de Romeinse tijd in Grobbendonk is niet verwonderlijk, gezien de aanwezigheid van een Romeinse vicus ten noordoosten van het onderzoeksgebied, met de voornaamste onderzochte zone ter hoogte van Steenberg.

Tijdens de middeleeuwen werd in Grobbendonk ter hoogte van de Schransstraat 53 (CAI ID 105406) een godshuis voor arme vrouwen gesticht in 1437. Het werd opgericht door Johanna van Steyvoort, gemalin van Arnold van Crayenhem. Uit dit godshuis groeide later een parochiekerk. Vanaf 1718 werd de kapel van het godshuis in gebruik genomen voor parochiediensten. In de 15de en de 16de eeuw werd de oude kapel als koor in een nieuwe kerkconstructie opgenomen. De gotische kerk brandde af in 1940. In de jaren 1970 groeide het godshuis uit tot het Sint-Maria-Magdalena wees- en bejaardentehuis.[24]

In de ruimere omgeving zijn ook nog archeologische waarden uit de nieuwe tijd te vermelden, zoals herberg en afspanning De Leeuw (CAI ID 105292 [ten westen van 100499]), die waarschijnlijk teruggaat tot in de middeleeuwen. De oudste vermelding dateert vermoedelijk van 1305. Tot het begin van de 20ste eeuw was de herberg gekend als halte en wisselplaats voor de paarden van de postkoets. Het huidig uitzicht dateert vermoedelijk uit de eerste helft van de 19de eeuw. Ook De Mutsaard (CAI ID 105291) is een herberg en afspanning uit de nieuwe tijd. De oudst gekende vermelding dateert van 1563. Ook deze herberg had mogelijk al een oorsprong in de 14de of 15de eeuw.[25]

---

[22] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100887, Melkerijstraat I (geraadpleegd op 11 juli 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 207144, Troon - Watermolenweg (geraadpleegd op 11 juli 2018)

[23] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105512, Niereik 1 (geraadpleegd op 11 juli 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105520, Royaarden 1 (geraadpleegd op 11 juli 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105521, De Schrans 1 (geraadpleegd op 11 juli 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105514, Eikenlei I (geraadpleegd op 11 juli 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105522, Graafweide 1 (geraadpleegd op 11 juli 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 100499, Hofeinde I (geraadpleegd op 11 juli 2018)

[24]Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105406, Schransstraat 53 (geraadpleegd op 11 juli 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Kapel van het rustoord Sint-Maria-Magdalena [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/85525 (geraadpleegd op 11 juli 2018)

[25] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105292, De Leeuw (geraadpleegd op 11 juli 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Afspanning De Leeuw [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/46969

Tot slot bevindt zich in de omgeving nog een hoeve uit de nieuwe tijd. Het gaat om Hoeve Het Schrans (CAI ID 105271 [ten westen van 105521]), die zeker voor 1778 gebouwd is. De Ferrariskaart geldt als terminus ante quem. De naam "Schranshof" of "Schrans De Vries" verwijst naar de vroegere eigenaars. De hoeve maakte eertijds deel uit van een omgracht ensemble. Het huidig neoclassicistisch uitzicht kwam in de 19de eeuw tot stand.[26]

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het bureauonderzoek bevat heel wat elementen om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Gekende archeologische waarden in de omgeving en ook op korte afstand van het onderzoeksgebied omvatten sporen van bewoning en van landbouwactiviteiten uit de ijzertijd en de Romeinse tijd. Dit is niet verwonderlijk gezien de belangrijke Romeinse aanwezigheid in Grobbendonk en gezien de erg gunstige landschappelijke ligging van het onderzoeksgebied en zijn omgeving. Het onderzoeksgebied zelf is gesitueerd aan de rand van de vallei van de Kleine Nete, aan het begin van een overgangszone naar een hoger gelegen zandrug ten noorden van het onderzoeksgebied. Op basis van deze elementen dient zeker rekening gehouden te worden met de mogelijke aanwezigheid van archeologische sporen uit de metaaltijden en de Romeinse tijd. Verder zijn in de omgeving ook heel wat hoeves gekend uit de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Ook steentijd artefacten zijn in de omgeving gevonden en de ligging aan de rand van de vallei van de Kleine Nete verhoogt de kans op de aanwezigheid van een steentijd artefactensite op het terrein. Die kans verhoogt nog voor het westelijk deel van het onderzoeksterrein gezien daar bij een landschappelijk booronderzoek (zie Archeologische voorkennis2.2) resten van een goed bewaarde bodem met potentieel op steentijd artefactensites werden vastgesteld.

Historische kaarten en luchtfoto's geven aan dat het onderzoeksgebied minstens sinds de 18de eeuw continu in gebruik was als akkerland en als grasland. In 1843 werd net ten noorden van het onderzoeksgebied het Kempisch Kanaal aangelegd, dat gedempt werd in 1942. Mogelijk vonden bodemingrepen binnen het onderzoeksgebied plaats bij de aanleg of het dempen van het kanaal. In het laatste kwart van de 20ste eeuw werd het onderzoeksgebied gedeeltelijk bebouwd en verhard. Ook daarbij vonden bodemingrepen plaats binnen het onderzoeksgebied. De verstorende impact van de gekende bodemingrepen in het verleden is mogelijk beperkt gebleven. Op basis van de bodemkaart verwachten we op het terrein namelijk de aanwezigheid van een plaggenbodem, dat het

(geraadpleegd op 11 juli 2018); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105291, De Mutsaard (geraadpleegd op 11 juli 2018)

[26] Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 105271, Hoeve Het Schrans (geraadpleegd op 11 juli 2018); Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Hoeve Het Schranshof [online], https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/85515 (geraadpleegd op 11 juli 2018)

onderliggende bodemarchief mogelijk beschermd heeft ten opzichte van relatief ondiepe bodemingrepen.

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het volledige onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de aanleg van woningen en bijgebouwen en een omgevingsaanleg. Verspreid over het terrein zullen bodemingrepen plaatsvinden. De precieze inplanting van werkzones ligt momenteel nog niet vast. De gemiddelde verstoringsdiepte van de geplande werken bedraagt ca. 80 cm, maar ligt nog niet voor alle bodemingrepen vast. De gebouwen mogen ook onderkelderd worden, wat plaatselijk een grotere verstoringsdiepte veroorzaakt. Daarom moeten we op dit moment besluiten dat de geplande werken het bodemarchief binnen het volledige onderzoeksgebied bedreigen.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Er dient rekening gehouden te worden met de mogelijke aanwezigheid van steentijd artefactensites op het westelijk deel van het onderzoeksterrein en met de mogelijke aanwezigheid van archeologische sporen uit de metaaltijden, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd over het volledige terrein. Op basis van de gebruiksevolutie van het terrein die we konden reconstrueren aan de hand van historische kaarten en luchtfoto's zijn er geen concrete aanwijzingen voor relevante archeologische resten op het terrein die dateren vanaf het laatste kwart van de 18de eeuw. Gezien het hoge archeologische potentieel van het terrein en de verwachte negatieve impact van de geplande werken op het bodemarchief, is de uitvoering van bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig.

Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren.

Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein momenteel in gebruik is als grasland.

Landschappelijk booronderzoek is reeds uitgevoerd en bewees een matig tot goed bewaard bodemarchief en de aanwezigheid potentieel op steentijd artefactensites in het westen van terrein. Gezien het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites is bijkomend booronderzoek nodig, te beginnen met een verkennend archeologisch booronderzoek.

Tot slot dient ook een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toonde aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Er dient rekening gehouden te worden met de mogelijke aanwezigheid van steentijd artefactensites en archeologische sporen uit de metaaltijden, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Op basis van de gebruiksevolutie van het terrein die we konden reconstrueren aan de hand van historische kaarten en luchtfoto's zijn er geen concrete aanwijzingen voor relevante archeologische resten op het terrein die dateren vanaf het laatste kwart van de 18de eeuw.

De geplande werken betekenen een bedreiging van het bodemarchief binnen het onderzoeksgebied. Een eerder uitgevoerd landschappelijk bodemonderzoek op het terrein geeft een matige tot goede bewaring van de natuurlijke aardkundige eenheden binnen het onderzoeksgebied aan. In het westen van het terrein bestaat de kans dat een steentijd artefactensite bewaard gebleven is. Daarom is hier verder onderzoek in functie van steentijd artefactensites aangewezen. Binnen het volledige onderzoeksgebied dient ook nog een proefsleuvenonderzoek te volgen, om na te gaan of zich op het terrein nog waardevolle archeologische sporen bevinden.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Baeyens, L., 1971: *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Grobbendonk 29 E*, Brussel.

Bastiaens, J./J.M. Van Moernick, 1994: Bodemsporen van beddenbouw in het zuidelijk deel van het plaggenlandbouwareaal: getuigen van 17de-eeuwse landbouwintensivering in de Belgische provincies Antwerpen en Limburg en de Nederlandse provincie Noord-Brabant, *Historisch Geografisch Tijdschrift* 12.3, 81-90.

Cléda, B./J. Bruggeman, 2015: *Archeologisch vooronderzoek Grobbendonk – Bovenpad,* Temse (Rapporten All-Archeo bvba 254).

De Boe, G., 1977: *De Romeinse vicus op de Steenberg te Grobbendonk*, Brussel (Archaeologia Belgica 197).

Gyesbreghs D./R. Ferket/N. Reyns, 2018: *Archeologienota. Grobbendonk – Dobbelhoefweg*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 715).

Goolaerts, S./K. Beerten, 2006: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 16 Lier*, Leuven.

Van Doesburg, J./M. De Boer/J.H.C. Deeben, 2007: Essen in zicht. Essen en plaggendekken in Nederland. Onderzoek en beleid, (*Nederlandse archeologische rapporten* 34), Amersfoort.

4.2 Websites

Cartesius (2019)
https://www.cartesius.be

Centrale Archeologische Inventaris (2019)
https://cai.onroerenderfgoed.be

Databank ondergrond Vlaanderen (2019)
http://dov.vlaanderen.be

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2019)
https://geo.onroerenderfgoed.be/

Geopunt Vlaanderen (2019)
http://www.geopunt.be/

Inventaris Onroerend Erfgoed (2019)
https://inventaris.onroerenderfgoed.be

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2019)
https://www.onderzoeksbalans.be

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

